

ЛЮБОВ БОРСУКЕВИЧ

ХВОЙНІ ЛІСИ

ЧАСТИНА 2

У хвойних лісах росте багато добре відомих нам смачних і корисних ягід – журавлина, чорниця, лохина, брусниця. Вони містять величезну кількість вітамінів і в давнину під час довгих сніжних зим рятували людей від виснаження та хвороб. На узліссях хвойних лісів росте ще одна відома нам рослина – іван-чай вузьколистий. Це невелика трав'яниста рослина, яка трапляється і в наших Карпатах. А цікава вона тим, що з її листя виготовляють чай з чудовими смаковими та цілющими якостями. Його готують завдяки ферментації листків, так само, як і звичайний чорний чай. Такий чай можна придбати в магазині і навіть зробити самому.

Періодичні оновлювальні вогнепали (з природним циклом 20–200 років) очищують полог лісу, що дозволяє сонячному світлу потрапляти до землі і у такий спосіб сприяти оновленню рослинного покриву на нижньому ярусі. Для деяких видів рослин вогнепали є критично важливим елементом життєвого циклу. Наприклад, сосна Банка має шишки, що відкриваються тільки після вогнепалу, розпорошуючи насіння на очищену та удобрену попелом землю.

Тваринний світ тайги не такий багатий і різноманітний, як тваринний світ широколистяних лісів та, особливо, тропічного лісу. Однак тут трапляється чимало великих ссавців, таких як бурий ведмідь, лось, олень, рись, вовк, кабарга. А також багато хутрових звірів – білка, білка-летяга, заєць-біляк, колонок, горностай, соболь, ласка.

Типові тайгові птахи – глухар, уральська сова, яструбина сова, сич волохатий, трипалий дятел, яструб, зозуля, кедровка, снігур, білокрилий шишкар, дятел, рябчик, тетерук.

У тайзі дуже багато різних комарів та інших кровосисних двокрилих комах – гнусу. Для їхнього розвитку умови тут сприятливі: личинки виводяться в численних болотах і водоймах. Також багато кліщів. Деякі їхні види дуже шкідливі, оскільки вони є переносниками інфекційних хвороб, таких як хвороба лайма та енцефаліт.

З плазунів трапляються звичайна гадюка і ящірка живородна, а із земноводних – широко розповсюджений лише **чотирипалий тритон**. Обидва види плазунів – і гадюка, і ящірка – живородні. Така особливість зумовлена пристосуванням до холодного клімату, оскільки переважна більшість інших ящірок і змій, поширених південніше, відкладають яйця.

Клімат тайги та умови життя в ній суворі. Але тайгові тварини добре пристосовані до цих непростих умов. Деякі великі ссавці, такі як **ведмеді**, активно харчуються протягом літа та осені, щоб накопичити запаси жиру для зимової сплячки. Зимова сплячка – це глибокий довготривалий сон тварин у зв'язку з суттєвим погіршенням умов існування у зимовий час, протягом якої уповільнюються усі життєві процеси, припиняється живлення і рух. Сплять тварини у спеціально збудованих або знайдених сховищах: у печерах, норах, дуплах, завалених листям і хмизом ямах. Найбільшою твариною, яка впадає у сплячку, є ведмідь. Однак є чимало й менших тварин – **єноти, борсуки, ховрахи, їжаки**. Кажани теж впадають у сплячку в зимовий період, коли не стає їхньої їжі – комах, трави та ягід.

У багатьох звірів взимку відростає густіше хутро і з'являється захисне забарвлення. Наприклад, **колір змінюють білка та заєць**. Білка змінює колір хутра з рудого на сіруватий для маскуванню від хижаків. Крім того, вона, як і багато інших гризунів хвойних лісів (миші, бурундуки), накопичує запаси на зиму. Ще з літа збирає та ховає у схованках жолуді, гриби, горіхи та зернята.

Цікавий спосіб життя у **білки-летяги**. Зовні вона нагадує звичайну білку, але трохи менша за розмірами. З боків, між ногами,

шкіра у летяги утворює покриту хутром складку. Під час руху ця складка розтягується і дозволяє звірку здійснювати великі планерувальні стрибки. Білки-летяги мешкають у найглухіших ділянках тайги, там, де переважають високі дерева.

Для деяких тварин корму достатньо в тайзі і взимку. Олені розкопують сніг і дістають з-під нього лишайник ягель. **Зайці-біляки харчуються корою дерев**. Але основний корм для більшості тайгових тварин – це **насіння хвойних дерев, особливо кедрові горіхи**. Їх їдять не тільки птахи, а й білки, бурундуки та інші гризуни, а також деякі хижаки: **ведмідь, соболь, а іноді навіть лисиця і росомаха**.

Особливо цікаве таке пристосування у **шишкарів**. Харчуються вони майже винятково насінням хвойних дерев (про це підказує будова їхнього

дзьоба). Кінці у верхній і нижній частинах дзьоба у шишкарів перерешуються і утворюють своєрідний інструмент, що дозволяє птахові легко витягувати насіння з **шишок ялини, модрини і навіть сосни**. Шишкарі вигодовують своїх пташенят не комахами, як більшість зерноїдних птахів, а подрібненим насінням. На відміну від всіх інших північних птахів, вони виводять пташенят взимку, коли на хвойних деревах багато шишок зі зрілим насінням.

Серед птахів переважна більшість – перелітні. Влітку багато птахів мігрує до тайгових територій, призначені довгим літнім днем та силою-силенною комах, що з'являються біля численних озер та боліт. Однак серед **приблизно 300 видів птахів, що проводять літо в тайзі**, лише приблизно 30 залишаються тут взимку. Це такі, що харчуються падаллю, або великі хижаки-мисливці, здатні полювати на ссавців – **крук, беркут, мохноногий канюк**; також **птахи, що живляться насінням, зокрема, кілька видів куріпок та шишкарів**.

Щоб вижити у складних зимових умовах всі тварини, які не впадають у сплячку, накопичують на зиму багато жиру. Восени вони дуже активно харчуються і це дозволяє їм „нагуляти” якомога більше жиру на час зимівлі. Наприклад, **кабан** за зиму втрачає третину своєї ваги, а в особливо холодну зиму може схуднути і наполовину.

Крім холоду для багатьох звірів страшний взимку і глибокий сніг. Сніговий покрив в тайзі глибокий і пух-

кий, пересуватися по ньому дуже важко. Коли глибина сніжного покриву досягає до пів метра, більшість тварин не може вільно пересуватися в лісі. Різні звірі по-своєму пристосувалися до цього. У зайця-біляка, рисі і росомахи широкі лапи. Взимку до того ж у них на лапах виростає довге, жорстке волосся і це дозволяє тваринам ходити по снігу не провалюючись. Пристосувалися до життя в тайзі і птахи. Наприклад, у глухаря і рябчика пальці облямовані рогоподібною бахромою. На зиму ця бахрома відростає і допомагає птахам утримуватися на зледенілих гілках дерев. Найгірше доводиться тваринам, в яких короткі ноги, тим же кабанам. Щоб легше пересуватися снігом, кабани збираються у великі групи, часом до 20 особин. Вони йдуть один за одним і пробивають у снігу глибокі траншеї. Взагалі, формування груп на зиму характерне для багатьох тварин. Так, збираються у зграї вовки, ходять групами і травоядні тварини – лосі, олені. Великі хижаки, такі як рись, які впродовж року мають незмінний раціон, а саме полюють на копитних, в стаї не збираються. Найбільший представник котячого сімейства – сибірський тигр – живе у Сибіру. А в Приморському краї – уссурійський тигр, якого у природі залишилося всього кілька десятків особин.

Один із найхарактерніших представників тайгової фауни – **лось**. Зараз здійснюють спроби приручити лосів. Вони можуть

стати корисними домашніми тваринами. Найдрібніша з лісових копитних тварин – кабарга. Вона належить до групи оленів. У кабарги немає рогів, але дуже розвинені верхні ікла, у самців вони виступають далеко назовні. Харчується кабарга здебільшого лишайниками. У самця посередині черева є мішечок, який містить мускус – речовину з сильним запахом, яку застосовують в медицині та парфумерії. Заради цього мускусу і полюють на кабаргу тайгові промисловці.

Тайга рясніє цінними хутровими звірями, тому тут розвинений мисливський промисел. З хутра, видобутого в усьому світі, найбільшу кількість поставляє тайгова зона. На першому місці в хутровому промислі є білка. Її хутро тепле, міцне, легке і красиве. Друге місце належить зайцеві-білякові. Значне місце займають лисиця, колонок, горностаї та соболь. Хутро соболя – один із найкращих видів хутра. Спочатку його добували в тайзі дуже багато, але хижацьким полюванням соболь був майже винищений. Зараз він під захистом закону і на нього інтенсивно полюють. У межах тайгової зони широко розвинене рибальство.

Багато хвойних лісів в густозаселених частинах планети є штучними, оскільки в минулому природними там були листяні або змішані ліси. У Європі і Північній Америці хвойні породи почали ви-

саджувати з кінця XVIII століття, після того як у багатьох областях широколистяні ліси були майже вирубані. Через збіднення ґрунту для посадки підходили лише стійкі хвойні породи. Пізніше такі ліси залишилися, оскільки хвойні дерева росли швидше і дозволяли швидше отримати прибуток. Тому навіть у Центральній та Східній Європі, а також в Україні, росте багато хвойних, зокрема соснових, лісів. Наразі у багатьох місцях переосмислили цю традиційну політику і багато лісів поступово перетворюють на мішаний ліс.

Хвойні ліси є основним джерелом комерційної деревини у світі. За винятком дуже холодних районів, такі ліси швидко ростуть, і їх можуть вирубувати кожні 40–50 років. Замерзлий ґрунт спрощує доступ до деревини для техніки і транспорту в зимовий період. М'яка деревина має багато різних застосувань – папір, будівництво, меблі тощо. В цей час масштабні лісозаготівлі в бореальних лісах можуть незабаром призвести до їхнього зникнення.

Однак тайга залишається незайманим клатком природи, який ще повністю не освоїло людство. На території тайги створено багато заповідників та охоронних територій. Величезні лісові масиви – це „легені“ нашої планети, тому найважливішим є їх збереження та охорона.

Любов Борсукевич,
провідний спеціаліст ботанічного саду
Львівського національного університету
ім. Івана Франка

